

Člověk s postižením a výtvarná tvorba

Úvaha

Jitka Bergerová

Brno 2018

Kultura, a tím i výtvarná tvorba obklopovala každého člověka odnepaměti. Od dob prvních jeskynních maleb se formovala a působila na lidskou osobnost. Lidé vždy měli potřebu vyjadřovat své pocity, zaznamenávat názory, uchovávat myšlenky. A to bez ohledu na pohlaví, věk nebo zdravotní stav. Troufám si říct, že již od prvopočátků kulturního dění byli i lidé s postižením jeho součástí. Buďto jako inspirace pro tvorbu, nebo jako ti, na které je kultura zaměřena, nebo jako vlastní autoři, interpreti. Domnívám se, že zejména poslední dvě formy (cílová skupina a autorství) zaznamenávají v posledních desetiletích velký rozvoj.

Výtvarné zobrazení postiženého člověka, zejména tělesně, je pro diváka velmi dobře srozumitelné a intenzivně vnímané. Osoby s nejrůznějším hendikepem můžeme najít na středověkých a novověkých malbách, kde jsou zobrazováni jako součást běžného veřejného života (např. žebráci před kostelem), objevují se v náboženské tematice (např. postava Ježíše, který uzdravuje nemocné, postižené). S hendikepem pracují někteří autoři také jako se zástupným symbolem. Prostřednictvím postižení autoři poukazují na jiný problém. Slepci Františka Bílka hledají víru, Mrzáci Pietra Brueghela nabízí úvahu o pokřivené společnosti.

Dnes se často zdravotně znevýhodnění lidé objevují na fotografiích. Fotografiích, které zachycují skutečné osoby, přibližují jejich každodenní život, poukazují na problémy, i na příležitosti, které mají i přes limity svého hendikepu. Mají veřejnost informovat, překonat strach z neznámého, vzbudit zájem. Do popředí se dostávají charitativní akce. Zakoupením kalendáře přispějete na pomoc lidem na fotografiích nebo neziskové organizaci, která těmto lidem pomáhá. Myslím si, že lidé s postižením jsou v zájmu umělců již dlouhá deseti či staletí, jen se podle mého názoru mění důvod. Hendikepovaní lidé se objevují v jejich dílech samozřejmě, jako prvek rozmanité lidské společnosti, nebo symbolizují jiný společenský či mravní problém, nebo reprezentují vzorek populace, která má vlastní identitu, kulturu a snaží se o to, aby o ní majoritní společnost více věděla.

S rostoucí informovaností společnosti o typech zdravotního znevýhodnění a speciálních potřebách osob s postižením se zvyšují i možnosti, jak těmto lidem vytvořit podmínky pro začlenění do většinové společnosti, včetně možnosti zúčastnit se kulturního dění, navštěvovat výstavy, poslechnout si koncert, prohlédnout si architektonické památky. Divadla či muzea se díky výtahům a nájezdům zpřístupňují vozíčkářům, nevidomí se mohou dotknout soch a přečíst si informační nápisy v Braillově písmu, neslyšící sledují filmy v televizi a čtou si titulky nebo si vyberou z pořadů přímo ve znakovém jazyce. Pro osoby s nejrůznějším duševním postižením se osvědčily terapie, při kterých na účastníky pozitivně působí výtvarné prostřednictvím osobního prožitku, seberealizace. Výtvarná tvorba je pro mnohé z nich důležitým komunikačním prostředkem.

Myslím, že velkou zásluhu na těchto možnostech mají pokroky v medicíně, psychologické poznatky, a svůj podíl mají i disciplíny speciální pedagogiky. Zvyšující se možnosti léčení, dostupnější zdravotní péče, úspěšnost resuscitace či snížení novorozenecké úmrtnosti, jsou faktory, které ovlivňují život osob s postižením. Dnes se neusiluje o pouhé udržení, ale o maximální kvalitu života. A tedy i o kvalitu života osob s postižením. Nejvýznamnější je však celkový postoj společnosti k lidem s postižením. Jaké možnosti jim ona sama chce dát a co je schopna pro to udělat. Lidé s postižením byli, jsou a budou ve společnosti zastoupeni a zdá se, že jejich hlas se slyšet více než dříve. Nedovoluji si tvrdit, zda počet postižených roste zásluhou vyspělého zdravotnictví, podrobnější diagnostikou či působením jiných vlivů, nebo je díky stejným vlivům regulován. Nicméně možnost naplnění potřeby seberealizace, jako vrcholu pyramidy lidských potřeb, má dnes více osob s postižením, než tomu bylo v minulosti. Nebo se o nich alespoň dozvídá širší veřejnost.

Dříve měli někteří talentovaní umělci hendikep, aniž by se mu přikládal hlubší vliv nebo byl vůbec popsitelný současnými diagnostickými metodami. Jakýma očima se dívali na svět malíři impresionisté, kubisté, tvůrci abstrakce? Byl jejich pohled na zobrazení skutečnosti vzdorem proti konvencím, útekem od reality nebo také důsledek určité jinakosti? Myslím si, že má-li někdo geniální talent v určité oblasti lidské tvorby, v jiných oblastech má právo pokulhávat. O svých problémech věděl Vincent van Gogh, a snad i ony dodávaly jeho obrazům ten správný rukopis. Naopak vrozená oční vada možná přivedla Františka Bílka od kresby k sochařství.

Mám pocit, že dnes se postižení více považuje za neoddělitelnou součást umělce, jeho charakteristiku, kterou není potřeba skrývat, ale naopak vyzdvihnout. Hendikep dodává punc originality. Jinakost se otevřeně přiznává. V povědomí široké veřejnosti je Sdružení umělců malujících ústy a nohama (vydávající prostřednictvím nakladatelství UMÚN malovaná papírová přáníčka). Slovensko má svou nevidomou sochařskou hvězdu. Zřejmě největší příležitosti ještě čekají na osoby s duševním postižením. Vzpomenu si na hudební soubor při Jedličkově ústavu, nicméně všeobecně známá osobnost výtvarné tvorby v současnosti ještě podle mne chybí. Při návštěvě národní galerie jsem měla u obrazů současného umění problém odlišit záměr umělce od náhodného vylití barvy či rané dětské kresby. Kdo posuzuje, co je krásné, povedené, na úrovni? Věřím, že erudovaní lidé ocení výtvarné vyjádření myšlenek i těch, kteří to třeba slovy nedokáží. Vyjádření myšlenek, názoru, prostá komunikace je potřeba každého z nás.

Jistě by se mnou někteří nesouhlasili, ale dovolím si tvrdit, že lidé s hendikepem dnes žijí ve šťastné době, která je jim nakloněna a v budoucnu by jejich možnosti mohly být ještě lepší.